

Felelet a válaszra.

A K. Magvető ezt megelőzőtt füzetében (62 l.) „A reformegylet kérdésében“ czimű czikkem erős indulatba hozta, sőt — uglátszik — megkeserítette Szász Domokos t. barátomat; mert arra az **Erdélyi Protestans Közlöny** 20-ik számában éppen oly indulatosan mint keserüen válaszolt; pedig a keserőség és harag nem jó tanácsadók oly embereknek, a kik elvek felett vitatkoznak, s mint ilyeneknek első tisztök az önmérséklet és lelki nyugodtság, nehogy erőt vevén rajtok a szenvedély, érveken nyugvó higgadt vitatkozás helyett személyeskedő, s üres egymást kisebbitésbe menjenek át, a mi a közügynek és így vitatkozóknak egyiránt hátrányára van; mert evvel a vitatárgy nem tisztul, s a midőn sárral dobálunk mást, csak az bizonyos, hogy saját kezünk tisztátalanná lesz. A Szász D. érintett válasza pedig nem egyéb, mint igénytelen személyem kisebbitése, sőt gunyolni-akarása. „Nunc venimus . . . non ad fortissimum, hanem ad levissimum virum“ s ismét: „Részünkről igazán sajnáljuk, sőt resteljük: hogy egy Ballagival, Szeremleivel, Jakab Elekkel egy sorban valánk kénytelenek vele (már t. i. velem) ily polemiába bocsátkozni s ferdítéseit visszautasítani.“ Ily klasszikus kifejezésekkel él ellenemben Szász D. Bizonyára nem volna nehéz nekem is hasonlókat mondanom vissza; de nekem e modort követnem tiltja e folyóirat komoly vallásos jellege, melyet Sz. D. is szives volt elismerni, s mit az ő válasza után én is hiszek; nem engedik meg egyéniségem s közdolgok és elvek vitatása felőli nézeteim. Engem nem bánt a nagynak látszás gyötrelmes vágya; én nem akarom őt mérlegelni, hogy milyen gyenge vagy milyen erős férfiú; megmutatják azt a nyilatkozataiban levő erő és velő, ugy, mint a fennhéjázó hang és modor; én nem sajnálom a vitatkozást, szivesen szóba állok bárkivel s inkább kívánok megvetett publikánus lenni, mint felfuvalkodott, dölyfös és álszenteskedő farizéus, a kinek, ugy látszik, Sz. D. már imáját is magáévá tette; mert egy helyt magát velem özsze hason-

litva, így kiált fel: „Hálákat adok, uram, hogy nem vagyok olyan, mint ama publicanus;“ én a Szász D. restségi erényét is neki hagyom, s nem restelném felelni neki még akkor is, ha ő kisebb ember lenne, mint a milyen; mert az evangéliumból azt tanultam, hogy a kicsinyeket is meg kell becsülni, s mint Jézus mondá: az orvos nem az egészségesekért, hanem a betegekért van; szóval valamint előbbi cikkemben úgy most is nem azt nézem, hogy kinek, hanem azt, hogy mire kell felelnem.

Lássunk tehát a dologhoz.

Szász Domokos szóban levő válasza csak egy részét teszi a reformegylet kérdésében tett újabb nyilatkozatának, mely „Együttes válasz Ballagi Mór, Jakab Elek, Szeremlei Samu és Ferencz József uraknak“ czimén az Erd. Prot. Közlöny idei 19 és 20-ik számában megjelent. Nincs jogom rá, sem kötelezettségem, hogy igen tisztelt elvtársaim s részint barátimnak adott válaszára is kiterjeszkedjem, de annyit mindenesetre meg kell jegyezni, hogy nagy öröm látni, a min eddig sem kétkedtem, hogy Sz. D. sem idegen a reformoktól s már annyira ment, hogy Ballagival, Jakab Elekkel és Szeremleivel kibékült, azoknak nézeteit s elveit maga is elfogadja, őket többé-kevésbé a maga pártjához számítja; mert ha ez a nyilatkozata őszinte s nem olyan, mint a római pápáé, a ki az eretnek püspököket is nyájához számítja, s a mint tudva van, a közelebbi nevezetes zsinatra is meghívta: akkor reméllem hogy nekünk is sikerül még nem egymás ellen, hanem egymás mellett küzdeni, ha szabad lesz nekem a kicsinynek és gyengének vele a nagygyal és erőssel kezét fogni, miután őszintén megvallva, én is úgy vélem, hogy a fenn tiszteltekkel egyetérték, azoknak elveit oszton s szerencsés vagyok velök egy czélra működni; már pedig a mennyiségtan megdönthetetlen igazsága szerint: ha két dolog egy harmadikhoz egyenlő, egymás közt is egyenlő.

Azonban ne ijedjen meg Sz. D. t. barátom, hogy én minden áron az ő álláspontjára akarom magam erőszakolni: mert mielőtt egymásra ismerhetnénk, csakugyan nekem is van egy kis számadásom — ismét mondom — nem személyével, hanem elveivel s legközelebbiről válaszával.

Azt mondja, ugyanis, Sz. D. „A reformegylet kérdésében“ czimű cikkemről, hogy „az nem egyéb mint egyes állításainknak, sőt legegyszerűbb kérdéseinknek is (itt mindenütt Szász Domokost kell érteni) készakarva elferdítése, félremagyarázása s azokból oly

consequentiaák' levonása, melyeknek olvasásakor magunk is (t. i. Sz. D) elsősrnyülködtünk."

Folyóiratunk t. olvasói előtt ismereteseek azok az elvek (l. K. M. VI-ik köt. 65. l.) melyeket én érintett cikkemben Sz. D.-nak az Erd. Prot. Közlöny 12-ik számában „Észrevételeimre“ adott válasza alapján tárgyalni magam annyival inkább felhiva éreztem: mert maga Sz. D. avval végezte volt be válaszát, hogy a reformegylet kérdését vitassuk meg. „Részemről erre szívesen vállalkozom“ — ugy monda akkor — „főleg oly tiszteletre méltó ellenféllel szemben, minő te vagy.“ Hogy azok az elvek minden józan gondolkozásu embert megdöbbsenhetnek s maga Sz. D. is szörnyülködve fogja elolvasni, azon nem kételkedtem, hisz akkor kifejeztem, hogy „ő sokkal szabadelvűbb, türelmesebb és keresztényiebb jellemű ember, mint inquisitorszerű elvei mutatják.“ De tehetek-e én róla, hogy ő másként gondolkodik, mint a hogy ir; tehetek-e én róla, hogy ő mint a confessionak ugy saját szavainak is más értelmet ad, mint a mit azok tulajdonképpen jelentenek. Én állításaimat mindenütt saját szavaira fektettem, azokhoz nem tettem s nem is vettem el belőlük semmit, tehát nem ferdtettem, mint ő tevé, midőn ezen tételemet: „Kisértsük meg ez elveket kissé vizsgálat alá venni, még pedig minden gyanusitást kikerülendő, mintha azokat csak én fogtam volna Sz. D.-ra, igyekezni fogok mindenütt saját szavait használni,“ válaszában így adja vissza: „Eljárását különben eléggé jellemzik saját szavai, midőn olvasóit fölhivja, hogy állításait olybá tekintsék, mintha azokat csak ő fogta volna ránk s azok nem egyebek gyanusításnál.“ Bizony nagyon kellett Sz. D.-nak abban biznia, hogy az Erd. Prot Közlöny olvasói a Ker. Magvetőt nem ismerik s válaszát az incriminált czikkkel össze nem hasonlítják, különben ily kézzel fogható ferdtést el nem mert volna követni, már csak azért is, mert abból személyét illetőleg nem a legkedvezőbb itéletre juthat az olvasó. Hasonlitsa bár össze idézeteimet valaki, jót állok róla, hogy azokban egy szó sincs elferdítve; mert én szánszándékkal senkit félrevezetni nem akartam. Igaz, hogy ahoz sem éreztem jogot, hogy tételeim valamit javítsak, vagy megszelidítssem a kifejezéseket, mint ő cselekedett, midőn utóbbi válaszában jónak látta itt-ott egyes szavak becsusztatása által maga magát helyreigazítani, a mire nézve legyen elég arra hivatkoznom, hogy a mig első válaszában szóról szóra cz áll: Ime **egy** tiszteletreméltó férfi, ki nem kenyérért szolgálja

az igazságot (s itt egyenesen Ballagit érti); sőt elég őszinte még jövedelmes állásának feláldozása árán is — hitéről nyilván vallást tenni,“ — a másodikban már ezt mondja: „Bátorkodtunk állítani: hogy tiszteletreméltó **az az** ember, ki nem kenyérért szolgálja az igazságot, sőt elég őszinte — még **tán** jövedelmes állásának feláldozása árán is — hitéről nyilván vallást tenni.“ Kérdem ki nem látja itt a két tétel közötti különbséget? Biztosíthatom Sz. D.-t, hogy ez utóbbi tételből soha sem huztam volna azt a következtetést, a mire az előbbi okul szolgált, s nem lehetetlen, hogy ilyen formán többi tételeit is mind ki lehetne javítani, csakhogy mind ezt meg kellett volna tenni, mielőtt válaszát megörökítette; mert így abból nem csak én, hanem még igen sokan hasonló következtetéseket tehettek és bizonyosan tettek is; a mi elhiszem, hogy Sz. D.-nak roszul eshetik; de szolgáljon vizsgálatásul az, hogy utóbbi válasza után alkalmasint senki sem fogja szavait oly komolyan venni és senki sem fog azokra oly nagy súlyt fektetni, mint én tevém.

Valóban, én nem hiszem, hogy sikerült volna másnak úgy bebizonyítani, hogy Sz. D.-nak szavaira nem lehet biztosan építeni, mint önmaga tevé mostani válaszában, mely személyem kisebbitése mellett nem egyéb saját tételei ellen folytatott tollharcznál, mint commentar előbbi válaszához; melynek alapján már most azt kell hinnem, hogy ő is teljesen egyetért velem a következő pontokban: 1-ör hogy a reformegyletnek nincs szüksége confessorra, 2-or senkit egyháza confessiojától eltérő meggyőződéseért s annak nyilvánításáért üldözni nem kell, 3-or az egyesülés eszméje üdvös, egyik vallásfelekezet tagja a másik vallásfelekezet tagjával egyházi és vallásos kérdésekben vitatkozhatik, egymást kölcsönösen fel kell világosítanunk, 4-er a hit és meggyőződés nem egyházhatósági, hanem egyéni jog. Igaz ugyan, hogy ő ezeket cathgorice most sem mondja ki; de miután az ellenkező állításokat tagadja, szükségképpen azt kell következtetnem, hogy ezeket állítja s így végre is benső világunkban nem nagy különbség van közöttünk; sőt kész vagyok elismerni azt is, hogy Sz. D. nálamnál jóval szabadelvűbb, istenről, Krisztusról, világról, emberről, idvességről és kárhozatról s más hittani kérdésekről sokkal tisztultabb nézetei vannak, mint nekem, csakhogy azokat nem akarja nyilvánítani, nem óhajtja velünk közölni: hogy miért? azt ő tudhatja, én találgatni sem merem. Hanem azt már teljesen értem, miért esett jobban neki a Ballagi, Jakab Elek és Szeremlei táma-

dása, mint az enyim, mert én komolyan vettem a dolgot, azok pedig tréfásan bántak el velem; nevezetesen Szeremlei, a ki, úgy látszik, hamarabb bepillantott a Sz. D. lelki világába s jobban kiismerte őt, mint én, azt mondja róla, hogy „az ő riktó következetlenségei egyenként és öszszesen valami aféle indulatot jelenthetnek, minőről Arany ily kezdésű regéjében énekel:

Zsémbes asszony Judit. Csak az isten látja,
Menynyt szenved tőle szegény Jóká bátyja,
Nincs inyére semmi

. akár mit csináljon,
Azt se tudja szegény, mék lábára álljon.

Ha leül, az is baj, ha feláll, az is baj. (Egyh. Reform.

1-ső évf. 4. sz.)

S evvel be is végezhetném feleletcmet, ha válaszába nem vont volna belé Sz. D. egyházi institutioinkat is, ha később nem tett volna azok közül egy párnak részint módosítására, részint eltörlésére indítványt, a mi tőle anynyival feltünőbb: mert az Erd. Prot. Közlöny 12-ik számában szóról szóra ezt mondja: „Az unitárius ne buzgólkodjék abban, hogy reformálja a reformátust, hanem első sorban végezze a maga dolgát s reformálja maga magát“ a mivel eljárását önmaga elítéli s újabb bizonyítványt nyujt az ő elhűségéről, ha csak avval nem tart, hogy a mi neki szabad, az másnak nem szabad.

Miután, ugyanis, már kifogyott mindenből, a mivel engem kisebbithetni vélt, egyházunk institutioihoz fordult s szemünkre lobbantja, hogy egyházunkban nem a községek választják a papot, hanem a püspök octroyál reájok hármat, a kik közül egyet akarva nem akarva kéntelenek megtartani; azután meg a papok és tanárok nem vehetnek el mást, mint unitárius hitvallásu nőt.

Nem tudom, ha vajjon nem pusztá csel volt-e ez Sz. D. részéről, hogy engem is egy oly mezőre csaljon, a hol vereségem bizonyos lenne, főleg, ha oly készületlenül fognék a ref. egyház institutioinak taglalásához, mint ő tevé; mert ez esetben ugyancsak rosszul számított. Nem, én őt e térre most nem követhetem, anynyival inkább, mert félek, hogy közelebről hozott nagy reform-intézményök némely pontjaiban, a milyen a zsinat és főtanács egyesítése, kénytelen volnék ismét a mi százados intézményünk éltető szellemére ismerni; hanem megjegyzéseit észrevétel nélkül nem hagyhatom.

A mi a papválasztást illeti, e tekintetben ugyancsak elszólá magát Sz. D., mert a mit mondott abból egy szó sem igaz, a mint erről az Erd. Prot. Közlöny t. olvasói is meggyőződhetnek, miután a 21-ik számban maga octroyálással vádolt püspökünk, ft. Kriza János ur megtette a kellő helyreigazítást, megismertetvén Sz. D.-sal az 1845-ki zsinati főtanácsunkban hozott papválasztási egész canonunkat, a melyet jónak látok itt más vallásu olvasóinkért én is közölni.

Az idézett canon ez : 3.) Az ekklézsiáknak választási joguk van halál és az ekklézsia panaszán kívül történő megürülés eseteiben. 4.) Az ekklézsiák ezen választási jogukról le is mondhatnak, de akkor tartoznak elfogadni azt, kit a püspök rendel. 5.) Az ekklézsiák által választhatók a) a koros, de értelmes papok, b) a középkorú alkalmas papok; c) érdemes iskolamesterek; d) a kolozsvári káplán és 3 évet töltött köztanítók. A több szózatot nyert három egyént fel kell küldeni a püspökhöz, s a melyiket ez kinevezi, azt kell elfogadni. Harmadik helyen lehet deákot is választani, de nem névszerint, hanem csak általánosan.

Sz. D. a helyett, hogy tévedésén megnyugodnék s azt rectificálná, magát is rectificálni igyekszik, s az idézett canont avval a megjegyzéssel kíséri, hogy a papválasztás módja ezen canon szerint még rosszabb, mint a melyet ő megrótt. Már itt Sz. D. egyéni nagysága s logikájának ereje csakugyan kitünik; mert ő azt is meg tudja róni, a mi nincs; szerinte ugyanis, az egyes községek a szabad választási jogból azt a keveset sem élvezik, a mennyit ők állítottak. Kérdek bárkit, lehet-e e megjegyzés egyéb hiába való aggatódzásnál? Hiszen, hogy szabadabb legyen az a választás, a mely 3 kijelölt egyénre van szorítva, annál, a mely kicsiny egyházunkban is 100—200 egyénre kiterjed, abban az esetben pedig, ha egyházunk nagyobb volna, még szélesebb körre kiterjedne; ezt csak olyan ember mondhatja, a ki nem tudja minő viszonyban áll 3 a 100-hoz és a 200-hoz vagy éppen az X-hez. Én nem akarom evvel azt mondani, hogy a mi papválasztási törvényünk kifogástalan, s a szabadelvűségnek netovábbja, de anynyi bizonyos, hogy nem olyan, a milyennek Sz. D. olvasóival megismertetni akarta, a kik között kétségen kívül elegenden voltak, a kik a helyreigazítás előtt észrevették a Sz. D. tévedését.

Egyházunk inotitutióra vonatkozó második megjegyzése, hogy nálunk a papok és tanítók nem vehetnek el más vallásu nőt, szin-

tén téves. Mi nem tagadjuk el, hogy ide vonatkozó canonunk értelmében „a belső emberek vegyes házasságot nem tehetnek“, de ez a tanárookra csak anynyiban tartozik, a menyinyiben magokat felszenteltették vagy felszenteltetni akarják s példával szolgálhatunk rá, hogy alig pár évvel ezelőtt is volt oly tanárunk, a kinek neje, a mint Sz. D. is igen jól tudja, éppen ev. ref. vallású.

Ft. püspökünk az „Erd. Prot. Közlöny“ 21-dik számában Sz. D.-nak ezt a tévedését is helyreigazitván, arra Sz. D. ezt a megjegyzést teszi: „A házasságra vonatkozó közlésünket, fájdalom (!) a ft. püspök ur is igaznak vallja. Szerinte ugyan egy régi canon csak a papokra nézve tiltja a vegyes házasságot, de elősmeri, hogy e canon érvénye kiterjesztetett a felszentelt vagy felszentelendő tanárookra is; már pedig köztudomású dolog, hogy az unitáriusoknál minden tanár köteles magát fölszenteltetni, tehát a vegyes házasságra lépés tényleg, minden tanárra nézve be van tiltva. s részünkről is éppen ezt állítottuk és róttuk meg. Megjegyzem, hogy nálunk ily értelmű canon nincs, annál kevésbé azt még a tanárookra is kiterjesztő határozat nem létezik s valóban nagyon illendő volna, hogy az unitárius atyafiak is töröljék el mind a kettőt, mint a jelenkorba be nem illő obscurus határozatot.“

Kénytelen valék Sz. D.-nak ezt a megjegyzését is, mint válaszáának kiegészítő részét feleletem körébe vonni, a mire nézve szintén egy kis felvilágosítást és egy megjegyzést kell tennem.

A felvilágosítás ez: kolozsvári ekklézsiánk nem lévén hosszszas időn át abban az anyagi helyzetben, hogy egy rendes papon kívül többet tarthasson, a vallásközönségnek pedig az által, hogy az itteni főiskolában lévő szegény tanuló ifjakat egy s más uton segíyezni minden időben kedves kötelességének ismerte, hasznos szolgálatokat tévén, viszonzásul azt a szivességet nyerte a vallásközönségtől, hogy ez tanárait felszenteltette, a kik ennélfogva az ekklézsiának alkalomszerűleg rendelkezésére állottak.

Imé a törvény keletkezésének indoka és eredete; ám, nevezze azt Sz. D. obscurusnak, nem pirulunk érette, mint nem pirulhat a becsületes szegény foltos ruhájáért. S hogy a tanárok felszenteltése tisztán csak ebből a szükségből és e közczielért állott és áll fenn ma is, nyilván mutatja az, hogy soha teljes szigorral nem lön alkalmazva. Brassai Sámuel — pl — a muzeum igazgatója, a ki hosszszas ideig volt a kolozsvári főiskola nagy érdemű tanára, valamint Berde Áron, jelenleg a kir. jogakadémia ig. tanára, soha

sem voltak felszentelve s ez idő szerint szintén három tanárunk van tényleges szolgálatban, a kiknek fejét nem érinté esperesi kéz. De ezekről Sz. D. nem akar tudni; mert ő csalhatatlan, neki állításait minden áron igazolni kell. Ő azt hiszi, hogy a tévedést elismerni szégyen és hiba; szerintem s tán az evangéliom szerint is nagyobb hiba ahoz akkor is ragaszkodni, a mikor az ember az ellenkezőről meg van győződve, legnagyobb hiba pedig oly kérdésekbe elegyedni, a miket az ember kellően nem tanulmányozott.

De ez nem elég. Sz. D. fennen kérkedik avval, hogy nálok oly értelmű canon, mely a papoknak, annál kevésbé a tanároknak más vallásu nővel való házasságát tiltaná, nincs. E szabadelvűség előtt tisztelettel meghajlok; de engedjen meg nekem Sz. D., én a Dósa Elek egyházi jogtanában a 147-ik lapon 104. §-ban ezeket olvasom: „Mivel a papok arra rendeltettek, hogy világ világosságai s a földnek savai legyenek, szükség, hogy éltők szeplőtlen legyen mind cselekedeteikre- mind beszédeikre nézve. El kell ennél fogva magukat tartóztatni a nősparáznaságtól, ágyastartástól, több feleségűségtől, **feleségül is becsületes és vallásán lévő (orthodoxa) leányt vagy özvegy aszszonyt vehetvén,***) stb.“ Kérdem, nincsen-e csak

*) Ide vonatkozólag egyh. főjegyzője, Pap Mózes barátom, ésszerűtlen küldött volt bé az „Erd. Prot. Közlöny“ t. szerkesztőségéhez; de a szerkesztőség loyális eljárásnak tartotta azt ki nem adni. E helyett abból egy kiszakított helyre egy hosszú megjegyzést tesz, a nevezett Közlöny 22-ik számban, a melyben exegetikai tehetségének valóban figyelemre méltó jelét adja. Hivatkozva, ugyanis, az idézett canonra, mely eredetileg így szól: „unus quisque (sc. pastorum) vel virginem castam vel vero viduam honestam, camque orthodoxam, sibi in uxorem ducat,“ azt mondja, hogy ők az orthodox kifejezést nem ugy exegetálják, mint a jogtudós Dósa E. (t. i. saját vallásán levő, tehát reformáta hajadont vagy özvegyet), hanem kiterjesztik azt mindarra, mit a protestans fogalom felölel. Megvallom, hogy ez az eredeti exogetálás nekem nagyon megtetszett, anynyival inkább, mert általa elvégre mi is bejutottunk az orthodox egyházba, mely előtt egykor alig voltunk egyebek h a m u p e p e i k é k n é l; de aligha egyébrek lehet azt tekinteni, mint amolyan port a szemébe-féle liberalismusnak, a melyet elvitatni nem akarok; de engem teljességgel meg nem nyugtat. E végre kész vagyok e kérdést egy közösen választható bíróság elébe bocsátani s az „Erd. Prot. Közlöny“ egy havi költségeinek fedezésére, vagy a megfelelő összeg bármely jótékony célra való kifizetésére ajánlkozom, ha az a szóban levő orthodox kifejezésnek a t. szerkesztő által adott értelmet tulajdonítja.

ugyan Sz. D.-nak erről a canonról tudomása, vagy szántszándékkal tagadja el? Az első esetben én is szánakozhatnám rajta; a második esetben nem akarom eljárását saját nevén nevezni. S végre, ha mégis úgy lenne, a mint Sz. D. állítja, hogy az ev. ref. egyházban hasonló értelmű canon nincs, akkor engedje meg kimondanom, hogy az az eljárás, melyet e tekintetben követnek, nem obscurus, mint szerinte a miénk, hanem hypocritai és jesuiticus, minő a miénk nem; mert mi a törvényt nem tagadjuk s azt végre is hajtjuk; ellenben ők a törvényt tagadják ugyan, de azért még sem esketnek össze papot más vallásu nővel, a mire nézve, ha kívánja én is szolgálhatok nem valami nagyon régi adattal. Egyébaránt én — őszintén megvallom — nem is tartom e törvényt és szokásos gyakorlatot valami obscurus dolognak, legfennebb azt mondhatom, hogy ez oly természetes, anynyira önként következik a pap helyzetéből az, hogy saját vallásán lévő nővel kössön házasságot, hogy e tekintetben a canon csakugyan felesleges, s én igazán elkötelezve érezném magamat, ha Sz. D. nem csak az erdélyi ev. ref. superindentiában, hanem széles Magyarországon csak egyetlen egy papot fel tudna mutatni, a kinek neje más vallásu legyen. Egyébaránt béke velünk. Én guny és megvetés helyett, a Krisztusra hivatkozom, az ő szavaival zárom be feleletemet: „Arról ismernek meg, hogy az én tanítványaim vagytok, ha egymást szeretitek.“

Ferencz József.